

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Stad aan de Gouden Hoorn: Themabijdrage Turkije

Swinkels, B.

Citation

Swinkels, B. (2001). Stad aan de Gouden Hoorn: Themabijdrage Turkije. *Bestuurskundige Berichten*, 16(2), 4-6.
Retrieved from <http://hdl.handle.net/1887.1/item:3234413>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <http://hdl.handle.net/1887.1/item:3234413>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

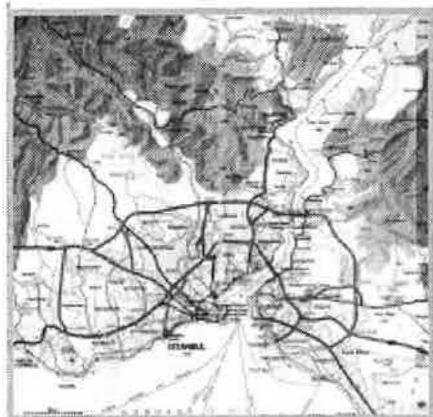
Themabijdrage Turkije

Stad aan de Gouden Hoorn

Bob Swinkels

Istanbul, Constantinopel, Byzantium. Drie namen voor dezelfde stad in verschillende perioden van de geschiedenis. Een erg lange geschiedenis trouwens, want de oorsprong van de stad moet meer dan tweeduizend jaar geleden worden gezocht. Een periode waarin de stad Griekse kolonisten, Oost-Romeinse keizers, vikingen, kruisvaarders, Osmanen, Turken en nog een paar andere groepen heeft zien komen en gaan.

Istanbul wordt doorsneden door de Bosporus; de waterweg die Europa van Azië scheidt en die de Zwarte Zee met de Middellandse Zee verbindt. Het oude gedeelte van de stad ligt op een schiereiland dat ten zuiden wordt begrensd door de Zee van Marmara, ten oosten door de Bosporus en ten noorden door de waterweg die de Gouden Hoorn heet. Deze laatste geeft de stad haar bijnaam 'stad aan de Gouden Hoorn'. Van oudsher liepen via deze plaats de belangrijke handelsroutes van Azië naar Europa, en van Rusland naar de Middellandse Zee. Een druk knooppunt zouden wij in hedendaagse taal zeggen.

Istanbul is gesticht in 667 voor Christus als Byzantium door Griekse kolonisten. Lange tijd bleef het een kleine kolonie die voornamelijk bestond vanwege de handel. Met de verovering door de Romeinen breekt voor Byzantium een periode van groei en welvaart aan. Het gigantische Romeinse rijk zorgt voor stabiliteit en welvaart, en de handel en cultuur bloeien. Byzantium groeit in de eerste eeuwen na Christus uit tot het centrum van de Romeinse macht in het oosten. De opkomst van het Christendom speelt een belangrijke rol in de positie die de stad zou krijgen. Het Romeinse rijk krijgt vanaf ongeveer 200 na Christus steeds meer problemen met het besturen en verdedigen van het grote rijk. De continue aanvallen van barbaren langs de grenzen, interne problemen en machtsstrijd doen het rijk geen goed. Om aan de problemen het hoofd te bieden wordt besloten het rijk in tweeën te verdelen, een oostelijk en westelijk deel. Onder algemeen toezicht besturen twee co-keizers het rijk. Rome wordt de hoofdstad van het westen, Byzan-

tium van het oosten. Inmiddels is de christelijke godsdienst door de Romeinen min of meer geaccepteerd en wordt deze uiteindelijk zelfs tot staatsgodsdienst verheven. Het tweedelige rijk is echter geen succes, en de machtsstrijd tussen de co-keizers eindigt in 330 na Christus als keizer Constantijn alleenheerser wordt over het gehele rijk. Constantijn is Christen, en moet niets hebben van het 'heidense' Rome. Hij neemt een vergaande beslissing door Byzantium, dat een centrum is geworden van het Christelijk geloof, tot nieuwe hoofdstad van het Romeinse rijk uit te roepen. In hetzelfde jaar wijzigt hij de naam van de stad in Constantinopel, genoemd naar hemzelf. Vandaag de dag zouden wij dat waarschijnlijk een meesterlijke PR stunt noemen. Hiermee is een belangrijke periode aangebroken voor de stad. Niet langer is Constantinopel alleen een belangrijke handelsstad en centrum van cultuur, de stad wordt nu ook nog eens het centrum van het machtigste rijk op aarde. Maar ondanks de hereniging van het Ro-

Themabijdrage Turkije

meinse rijk blijven de problemen. De volksverhuizingen als gevolg van het oprukken van Mongolen uit centraal Azië drukken zwaar op de grenzen en het vermogen van de Romeinen. Als keizer Theodosius in het jaar 395 sterft wordt het rijk daarom verdeeld tussen zijn twee zonen. Hiermee is definitief een einde gekomen aan de eenheid in het Romeinse rijk, en vanaf dit jaar spreekt men daarom over het Oost-Romeinse rijk en het West-Romeinse rijk. Beide delen gaan langzaam maar zeker hun eigen weg. Het West-Romeinse rijk stort snel ineen door de continue aanvallen van buiten en interne strijd. Het definitieve einde voor het westen komt in 476. Ook het Oost-Romeinse rijk, of Byzantijns rijk zoals het nu wordt genoemd, heeft het zwaar. Maar in de periode van 527 tot 565 onder keizer Justinianus beleefd het rijk een periode van opbloei. Justinianus tracht de oude westelijke helft van het rijk te heroveren en weet het huidige Italië, Zuid Spanje en delen van noordelijk Afrika onder Byzantijns bestuur te brengen. Na een periode van bloei volgt meestal een periode van verval, en onder de minder krachtige opvolgers van Justinianus vervalt het rijk inderdaad weer. Pas in de periode 800 tot 1000 weet het rijk zich weer te herstellen, wordt het grondgebied uitgebreid en bloeien de economie en cultuur weer op. In deze periode wordt ook handel gedreven met de Vikingen, die zich via Rusland's grote rivieren op de Zwarte zee begeven. Vanaf ongeveer 1000 zet het verval van het Byzantijns rijk zich echter onherroepelijk voort. Het gebied van het rijk krimpt steeds verder. In 1054 komt er een breuk tussen de paus in Rome en de christenen in het Byzantijns rijk waardoor de relaties met de westelijke helft van Eur-

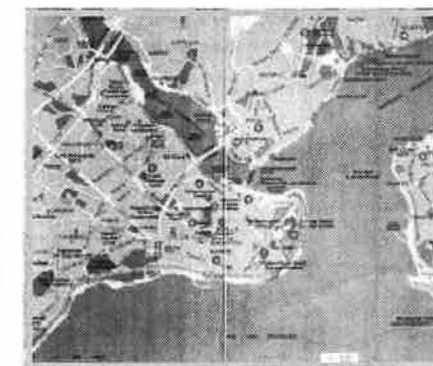
opa steeds slechter worden. Dit komt tot uitbarsting in 1203 en 1204 als kruisvaarders de stad plunderen op weg naar Jeruzalem. Met deze breuk is de basis gelegd voor de Oosters Orthodoxe kerk.

Het rijk krimpt steeds verder

Een dodelijke periode voor Byzantium breekt aan in 1202. De Byzantijnen zijn dan in een machtsstrijd tussen een aantal troonpretendenten verwickeld. Een van hen, Alexios IV vraagt de paus om hulp met de belofte de Byzantijnen weer aan te sluiten bij de (westelijke) christelijke kerk. De vierde kruistocht is inmiddels van start gegaan en na een kort beleg wordt Constantinopel ingenomen. Alexios houdt zijn belofte niet en wordt ten val gebracht. Het Byzantijns rijk wordt verdeeld in een aantal kruisvaarderstaten. In de periode 1258-1282 weet Michael III het Byzantijns rijk weer te herstellen door de kruisvaarderstaten te veroveren. Het rijk is echter een schim van het grote verleden. Het gebied beperkt zich tot westelijk Turkije, en delen van Griekenland. Als extra gevaar zijn de Osmanen in oostelijk Turkije opgekomen. In 1301 sticht sultan Osman I het Osmaanse rijk (naar hem genoemd, weer zo'n mooie PR-stunt!), en sinds deze tijd zijn de Byzantijnen en Osmanen voortdurend met elkaar in conflict. Uiteindelijk is het Byzantijns rijk ingekrompen tot een soort van stadstaat en regeert de keizer nog slechts over het gedeelte van het huidige Turkije ten westen van de Bosporus. In 1422 belegeren de Osmanen Constantinopel voor het eerst. On-

danks het verval van het rijk zijn de vestingwerken van de stad nog steeds formidabel, en slagen de Osmanen niet in hun poging de stad te veroveren. In 1453 proberen de Osmanen het opnieuw. De vestingwerken van de stad zijn nog even formidabel als bij de eerste belegering, maar nu hebben de Osmanen een aantal kanonnen. Het is dan ook een kwestie van tijd voor de verdedigingsmuren hier en daar in puin liggen, en de Osmanen de weinige verdedigers kunnen overwinnen. Op 29 mei 1453 valt de stad definitief en is het Byzantijns rijk ten einde. Met de val van Constantinopel is een einde gekomen aan de erfgenamen van het Oost Romeinse rijk, en dus tevens de laatste elementen van het Romeinse rijk. Op dat moment was de stad al meer dan 1500 jaar oud, en begon weer een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis.

Een nieuw hoofdstuk luidt ook veranderingen in. De Osmanen kiezen Constantinopel tot hoofdstad, maar hernoemen de stad Istanbul. Volgens de legende is dat de Osmaanse verbastering van het Grieks voor 'rommelige stad', want zo troffen de Osmanen de stad aan na de inname. De grote Hagia Sophia kerk, een bouwkundig wonder dat al menig aardbeving heeft weten te weerstaan terwijl vele modernere gebouwen instortten, wordt omgebouwd tot

Themabijdrage Turkije

moskee. Geleidelijk breiden de Osmanen hun macht uit over de omliggende gebieden. In de vijftiende en zestiende eeuw vormen zij de schrik van Europa door hun snelle veroveringen op de Balkan. Tot tweemaal toe belegeren zij zelfs de stad Wenen, beide malen tevergeefs.

Met de komst van de Osmanen breekt er een nieuwe periode aan van bouwen en verbouwen in Istanbul. Er worden een aantal grote moskeeën gebouwd, waarvan de Blauwe Moskee wel de mooiste is. De al genoemde kerk Hagia Sophia wordt verbouwd tot moskee, en was lange tijd een van de grootste moskeeën in de Islamitische wereld. Het beroemde Topkapi paleis, residentie van de sultans, wordt in de loop der eeuwen steeds verder uitgebreid door opeenvolgende heersers.

Het Osmaanse rijk groeit uit tot een zeer machtig en groot rijk dat zich over het nabije Midden Oosten, de Balkan en delen van Noord Afrika uitstrekt. Vanaf de zestiende eeuw zette het verval van het rijk in. Het leger rebelleerde keer op keer, een aantal onbekwame sultans zorgde ervoor dat de werkelijke macht in handen van de grootviziers (een soort van minister-presidenten) kwam, en de handel werd overgenomen door Europeanen, met name door de Venetianen. Er trad in de periode van de zeventiende eeuw ook een soort van verwesterlijking op, met name in de architectuur. In de negentiende eeuw was deze invloed op zijn hoogtepunt, wat te zien valt aan een groot aantal salons in westerse stijlen in het Topkapi-paleis en aan het nieuwe Dolmabahce paleis aan de Bosporus.

Gedurende de laatste jaren van de negentiende en de eerste jaren van de twintigste eeuw ontstaat er onder een groep jonge, invloedrijke

Turken, voornamelijk leger-officiëren, een beweging (de zogeheten Jong Turken) die hervormingen wil. In 1908 komt het tot een botsing, maar de Jong Turken verliezen de eerste ronde. De Eerste Wereldoorlog, waarin het Osmaanse rijk aan de zijde van

De glorie is verdwenen

Duitsland en Oostenrijk meevecht, betekend het definitieve einde van het rijk. Istanbul wordt veroverd door de geallieerden. Onder aanvoering van Mustafa Kemal Attaturk wist de Turkse onafhankelijkheidsbeweging echter onafhankelijkheid te bewerkstelligen.

Zij willen niets weten van een Osmaans rijk, maar willen een onafhankelijke staat voor de Turken. In 1922 verliet de laatste sultan, Mehmet VI, Istanbul zonder dat iemand hem daarvan weerhield.

De nieuwe onafhankelijke republiek Turkije brengt echter een grote verandering voor Istanbul, want in 1923 wordt de stad Ankara tot hoofdstad gekozen.

Hiermee is een einde gekomen aan de belangrijke rol die de stad in voorgaande eeuwen heeft ingenomen. Hoewel de stad een belangrijk handelscentrum bleef is de glorie toch een beetje verdwenen. De vele prachtige paleizen, moskeeën, bazaars, en de restanten van de oude formidabele stadswallen en forten blijven echter vandaag de dag nog steeds getuigen van meer dan tweeduizend jaar bewogen geschiedenis, waarin diverse culturen en tientallen keizers en sultans hun stempel hebben gedrukt op de stad aan de Gouden Hoorn.

Themabijdrage Turkije

Staat en leger in Turkije

Bob Swinkels

“De strijdkrachten hebben de macht overgenomen omdat de instellingen van de staat niet meer functioneren. De regering is afgezet en het parlement wordt ontbonden.”

Het is 's morgens vroeg, 12 september 1980. Het land waarvan de inwoners dit te horen kregen ligt niet in Afrika of in Latijns Amerika. Het land is Turkije, bondgenoot binnen de NAVO.

Voor velen is het waarschijnlijk niet bekend, maar Turkije is vandaag de dag één van de weinige, zo niet het enige lid van de NAVO waar militairen een grote rol in de politiek spelen. Sinds de onafhankelijkheid kijken de strijdkrachten mee over de schouders van de regering om een oogje in het zeil te houden. De redenen hiervoor zijn echter zeer verassend.

In Turkije spelen de strijdkrachten een wat andere rol dan in Nederland. Natuurlijk, de verdediging van Turkije en van het NAVO grondgebied is een belangrijke doelstelling van de strijdkrachten, maar daarnaast beperkt hun rol zich niet tot deze taak. Soms op de voorgrond, maar meestal op de achtergrond, houden ze zich actief bezig met de politiek. De Turkse strijdkrachten zien zich als de hoeders van de grondwet en het gedachtegoed dat hieraan ten grondslag ligt. Om dit gedachtegoed, en de rol van de Turkse strijdkrachten, te kunnen begrijpen is het noodzakelijk om een stap terug te doen in de tijd. De grote en belangrijke rol die de Turkse strijdkrachten ook vandaag de dag

nog spelen in het politieke stelsel van het land heeft haar oorsprong in het ontstaan van de moderne Turkse staat in 1922. Daarom volgt hier eerst een korte uiteenzetting over de opkomst van de moderne Turkse staat en de rol van de strijdkrachten hierin.

Om verwarring te voorkomen zal ik beginnen met een korte verduidelijking van de gebruikte namen voor de staat en de bevolkingsgroepen. Turkije bestaat officieel pas onder deze naam sinds 1922. Voorheen maakte dit gebied deel uit van het Osmaanse rijk en was het bekend onder de naam Anatolië. Het Osmaanse rijk besloeg grote delen van het Midden Oosten en delen van de Balkan. De Turken waren slechts een van de volken die in dit rijk leefden, hoewel de inwoners van het rijk over het algemeen met Turken werden aangeduid. De benaming Osmanen was min of meer in de vergetelheid geraakt. De hoofdstad was Istanbul, en de leider was de sultan. Het Osmaanse rijk verkeerde rond 1900 in een verregaande staat van verval. Er was een beweging opgekomen die hervormingen

eiste. Tevens was er onder de Turkse bevolking een nationalistische stroming ontstaan, die een onafhankelijke Turkse staat voorstond.

Rijk verdeeld tussen geallieerden

Tijdens de eerste Wereldoorlog vocht het Osmaanse rijk mee aan de zijde van Duitsland en Oostenrijk. Dit betekende de doodssteek voor het eeuwenoude rijk. De geallieerde troepen bezetten grote delen van het rijk, en de sultan verloor zo goed als alle macht. Het oude rijk werd tussen de geallieerden verdeeld. Frankrijk en Engeland kregen elk een aantal gebieden onder bestuur van de pas opgerichte volkenbond (voorloper van de Verenigde naties), de zogenaamde mandaatgebieden.

Inmiddels was in Anatolië een onafhankelijkheidsstrijd uitgebroken. Deze richtte zich tegen de geallieerden die nog steeds delen van het land bezet hielden. De